

І. В. Підпала

юрисконсульт

Національний університет кораблебудування ім. адм. Макарова
пр. Героїв Сталінграду, 9, Миколаїв, 54025, Україна

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОБОЧОГО ЧАСУ І ЧАСУ ВІДПОЧИНКУ
МОРЯКІВ**

Стаття присвячена дослідженню особливостей правового регулювання робочого часу і відпочинку моряків та обґрунтуванню доцільності внесення змін до законодавства стосовно морського екіпажу.

Ключові слова: морський екіпаж, робочий час, час відпочинку, норматив робочого часу, трудовий договір.

Постановка проблеми. Сучасні економічні реформи, що відбуваються в світі, торкаються всіх сфер суспільного життя, і не залишається осторонь і морська галузь, тому що українські моряки працевлаштовані майже у всьому світі. Враховуючи, що основним чинником нормальної експлуатації судна є екіпаж, який є головним у забезпеченні безпеки мореплавства, на сьогодні назріло питання щодо діяльності екіпажів морських суден, зокрема — особливостей правового регулювання робочого часу та відпочинку цієї категорії осіб, яке набуває все більшої актуальності.

Аналіз останніх досліджень за обраною темою свідчить, що сьогодні діяльність екіпажу морського судна зафіксована лише в нормативно-законодавчих актах, а проблематика його діяльності розглядається в науково-публіцистичній літературі, але дуже мало, зокрема А. М. Шемякіним, Ю. П. Битяком, В. С. Венедиктовим, В. І. Прокопенко.

Метою статті є з'ясування кола правовідносин, що формують особливості робочого часу та відпочинку моряків.

Завдання статті полягає в проведенні дослідження особливостей правового регулювання робочого часу і відпочинку моряків, оскільки дане питання залишено поза увагою науковців, в той час, коли лише від дій моряків залежить безпека мореплавства та недопущення виникнення аварій судна, які можливо, спричинені внаслідок помилок ще при будівництві судна.

Виклад основного матеріалу. Кодексом законів про працю України (КЗпПУ) термін «робочий час» чітко не визначено. У трудовому законодавстві він вживається в різних значеннях:

- як норма тривалості робочого часу працівників;
- як час, протягом якого працівник згідно з розпорядком робочого дня, графіком змінності повинен перебувати на своєму або іншому вказаному йому робочому місці й виконувати трудові обов'язки;
- як фактично відпрацьований робочий час, який підлягає обліку в таблиці обліку робочого часу та в інших документах.

Визначення терміна «робочий час», наведені у коментарях КЗпПУ та нормативних документах, різняться між собою і залежать від того, на що звертається основна увага.

Зокрема, абзац другий пункту 6 постанови Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2001 р. № 1094 «Деякі питання розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві» визначає робочий час як час, котрий продовжується від моменту приходу працівника на підприємство до його виходу і який повинен фіксуватися відповідно до правил внутрішнього трудового розпорядку.

Згідно з пунктом 2.1. «Положення про робочий час і час відпочинку водіїв автотранспортних засобів», затвердженого наказом Міністерства транспорту України від 17 січня 2002 р. № 18, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 4 лютого 2002 р. за № 97/6385, робочий час — це час, протягом якого водій зобов'язаний виконувати роботу, визначену трудовим договором і правилами внутрішнього трудового розпорядку.

Нагальність законодавчого терміна «робочий час» зумовлена необхідністю встановити його зміст. Це важливо для нормування праці, обліку робочого часу та його оплати, однозначного застосування цього терміна при розслідуванні нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на підприємствах, в установах і організаціях та в інших випадках.

Відповідно до Конвенції Міжнародної організації праці (МОП) 1930 р. № 30 «Про робочий час у торгівлі та установах» термін «робочий час» означає проміжок часу, протягом якого працівник перебуває у розпорядженні роботодавця. Це поняття не охоплює години відпочинку, коли наймана особа не перебуває в розпорядженні роботодавця. А Конвенція МОП 1996 р. № 180 «Про робочий час моряків і склад суднового екіпажу» визначає термін «робочий час» як той час, який необхідний для виконання моряком роботи на судні.

У проекті Трудового кодексу України від 2007 р., прийнятому Верховною Радою України в першому читанні, запропоновано таке визначення: «робочий час — це час, протягом якого працівник повинен виконувати обов'язки за трудовим договором». Відповідно до трудового законодавства, до робочого часу можуть включатися інші періоди часу [1].

Насамперед, слід зазначити, що термін «робочий час» — багатозначний. Ним визначаються не тільки правові, а й економічні категорії. Так, робочий час як економічна категорія — це так зване «кількісне існування праці».

Аксіоматичним вже є твердження про те, що праця людини, як основна умова людського існування, може продовжуватися лише у певних часових межах. Враховуючи як фізичні, психічні дані людини, так і економічні та соціальні фактори, суспільство у наш час за допомогою різних заходів, у тому числі й правових, намагається встановити певну тривалість робочого часу, яка б могла врахувати міру індивідуальної участі працівника у виробництві та забезпечити нормальні й здорові умови праці [2].

Обов'язковою умовою трудових відносин і є тривалість робочого часу, тобто часу, протягом якого працівник, відповідно до законодавства, колек-

тивного договору, угоди про працю і правил внутрішнього трудового розпорядку, повинен перебувати у визначеному йому місці і виконувати роботу, яка йому доручається [3].

Робочий час та час відпочинку виступають як важливі діалектично взаємопов'язані правові категорії. Це обумовлено тим, що правова регламентація робочого часу є одночасно однією з найважливіших гарантій реалізації права на відпочинок. Так, ч. 3 ст. 45 Конституції України вказує, що максимальна тривалість робочого часу, мінімальна тривалість відпочинку та оплачуваної щорічної відпустки, вихідні та святкові дні, а також інші умови здійснення цього права визначаються законом [4].

З'ясування питання робочого часу важливе з точки зору визначення періоду, коли працівник зобов'язаний виконувати доручену йому роботу, а власник зобов'язаний організувати роботу та забезпечити нею працівника. Для того, щоб визначити поняття робочого часу, необхідно перш за все зазначити, що родовою ознакою робочого часу є частина певного календарного періоду (добы, тижня, місяця чи року), виражена в одиницях виміру часу, видовими ознаками якого є:

- по-перше, обмеження цього часу конкретними рамками, які визначаються державою (через закон) чи сторонами колективного або трудового договору;

- по-друге, обов'язками роботодавця надавати в межах цього часу працівникові роботу, обумовлену трудовим договором, а працівнику продуктивно використовувати цей час.

Тому **робочий час** — це встановлений період на основі закону чи договору, протягом якого працівник відповідно до правил внутрішнього трудового розпорядку зобов'язаний виконувати свою трудову функцію, а роботодавець зобов'язаний забезпечити його роботою відповідно до договору.

А **нормативом робочого часу** буде встановлена законом або, на його основі, договором, норма постійної тривалості робочого часу, якої необхідно дотримуватися протягом певного календарного періоду.

Таким чином, працівники і роботодавець зобов'язані дотримуватися нормативів і режиму робочого часу, встановлених трудовим законодавством, локальними нормативними актами, трудовим та колективним договорами.

Отже, судновласник має право вимагати від моряка продуктивного використання робочого часу і не оплачувати час, коли моряк не виконував своїх трудових обов'язків, за винятком випадків, визначених законодавством, а моряк має право вимагати від судновласника забезпечення його роботою відповідно до трудового договору в межах робочого часу та виплати компенсації, в разі позбавлення його можливості працювати, за винятком випадків, визначених законодавством [5].

Слід пам'ятати, що відпочинок, поряд з працею, є основним соціальним становищем, у якому людина перебуває все своє життя, тобто праця чергується з відпочинком. Час відпочинку — це час, протягом якого робітники звільняються від виконання трудових обов'язків і можуть його використовувати на свій розсуд. Чинним законодавством про працю такий

відпочинок передбачений: перерви в робочому дні; щоденний (міжзмінний) відпочинок; щотижневий безперервний відпочинок (вихідні дні); щорічні неробочі (святкові) дні; щорічні відпустки.

Протягом робочого дня повинна бути надана перерва для відпочинку і харчування. Вона надається, як правило, через чотири години після початку роботи і триває не більше двох годин. Мінімальна межа тривалості перерви в законі не визначена. Тому правилами внутрішнього трудового розпорядку і графіками змінності тривалість перерви встановлюється від 30 хвилин до однієї години.

На тих роботах, де перерву зробити неможливо, працюючим надається можливість прийняти їжу в будь-який час протягом робочого дня. Перелік таких робіт, порядок і місце прийому їжі встановлюється власником або уповноваженим ним органом за погодженням із профспілковим комітетом [3].

Тривалість робочого часу моряків повинна розраховуватися на основі тривалості робочого тижня, що встановлений законодавством про працю. Для членів екіпажу встановлюється підсумований облік робочого часу — тривалість вахти може бути понад 8 годин, але не більше 12 годин. Також, потрібно вважати надурочною роботою, при підсумковому обліку робочого часу, роботу понад встановлену нормальну тривалість робочого часу в кінці облікового періоду згідно з графіком роботи.

Максимальна тривалість роботи членів екіпажу на суднах між двома періодами відпочинку на березі (перебування у відпустці, використання підсумованих днів відпустки) не повинна перевищувати 120 календарних днів.

Зазначимо, що поняття «моряки» або «екіпаж морського судна» означає осіб, яким у встановленому порядку доручено виконання певних обов'язків з керування та обслуговування судна при здійсненні мореплавства.

Тому максимальна тривалість робочого часу не повинна перевищувати 12 годин протягом будь-якого 24-годинного періоду і 72 години протягом семиднівки.

Час відпочинку може бути розділено не більш, ніж на два періоди, тривалість одного із яких повинна бути не менше 8 годин.

Збори для огляду і навчання, навчальне відпрацювання дій по боротьбі з пожежею і шлюпкові навчальні заняття, а також навчальні заняття, що передбачені національним законодавством і міжнародними актами, повинні проводитися таким чином, щоб звести до мінімуму порушення часу відпочинку і не визвати стомленість моряків [6].

Запорукою безпечної експлуатації судна є розуміння і виконання моряками основ безпеки мореплавства і захисту навколишнього середовища, тобто комплексу конструктивних, технічних, організаційних заходів і відповідної підготовки судового і берегового персоналу. Цей порядок виконання цього комплексу передбачений Міжнародним кодексом з управління безпечною експлуатацією суден і попередження забруднення 1993 року (МКУБ).

Моряку повинен бути наданий, в порядку компенсації, відповідний період вільного часу, якщо нормальна тривалість часу відпочинку порушується викликами на робоче місце. Законодавством чи колективним до-

говором можуть встановлюватися відступи від вказаних норм, що передбачають більш часті чи більш триваліші періоди відпусток чи надання компенсаційних відгулів морякам які несуть вахту.

На судні в легко доступному місці повинні бути вивішені правила внутрішнього трудового розпорядку на борту судна, в яких по кожній посаді вказується:

– режим роботи в морі і порту;

– максимальна кількість годин роботи чи мінімальна кількість годин відпочинку, передбачена законодавством, іншими нормативними правовими актами, угодами чи колективним договором.

Не можна вилучати з робочого часу моряків час приймання їжі, якщо за умовами виробництва моряк не має права відлучитися з робочого місця та використати час обідньої перерви на свій розсуд [7].

Управління судном покладено на його капітана. Капітан судна наділений певними адміністративно-правовими повноваженнями, його розпорядження мають беззаперечно виконувати всі особи, які перебувають на судні. Якщо дії особи, яка перебуває на судні, загрожують безпеці судна або людям і майну, капітан судна має право ізолювати цю особу в окремому приміщенні [8].

На теперішній час 40 % трудових угод, які укладають з українськими моряками агенції з найму на роботу, не містять соціальних гарантій для моряків і не визначають норми робочого часу і час відпочинку та розмір заробітної плати.

Про це на прес-конференції в УНІАН повідомила Галина Фют, співзасновник Благодійної організації «Асоль» (місто Одеса), під час представлення результатів моніторингу трудових угод, які укладають з моряками агенції з найму на роботу: «Моряки підписують контракти, де немає страховки за хворобою, немає виплат при смертельних випадках, не прописані умови роботи, тобто вони погоджуються на ті умови роботи, які не гарантують ніякого забезпечення» [9].

Тому трудові права моряків дуже часто порушуються, оскільки моряки часто поставлені в такі умови ринку, коли змушені погоджуватися на будь-які запропоновані вакансії. Це змушує їх підписувати трудові угоди, не читаючи їх. У свою чергу, незнання умов контракту призводить до суттєвих наслідків: невивплата заробітної плати, невивплата за страховими випадками, необмежений робочий час. Хоча органи державної влади, відповідно до своїх повноважень, здійснюють систематичний контроль за дотриманням судовласниками встановлених законодавством вимог та обмежень щодо робочого часу екіпажу морського судна. Зазначені дії, викликані прагненням нашої держави забезпечити належний рівень безпеки мореплавства, яка визначає здатність виконувати плавання без загрози для життя і здоров'я людей та обмеження ризику, пов'язаного з травмуванням або загибеллю людей, заподіянням збитків навколишньому середовищу тощо, до прийняттого рівня.

У зв'язку з цим робочий час моряків характеризується високим ступенем втоми після виконання цієї роботи. Законодавство різних держав, а

також власні положення морських компаній спрямовані на попередження та зниження втоми моряків [7].

06.11.2009 року на 21 засіданні Верховна Рада України розглянула питання щодо перевірки фактів грубого порушення конституційних прав українських моряків та, зокрема, родини моряка Олександра Карташова на відшкодування завданої шкоди внаслідок загибелі при виконанні ним службових обов'язків, порушення посадовими особами державної компанії «Укркрюінг» умов трудових договорів, невиконання капітаном судна КОНКВЕРОР вимог Кодексу торговельного мореплавства України та норм міжнародного права в частині тривалості робочого часу моряків та укомплектування судів екіпажами. На даний час здійснюється притягнення винних в загибелі Олександра Карташова до кримінальної відповідальності та вживаються відповідні заходи реагування для усунення порушень чинного законодавства України [10].

На сьогодні більше 150 тисяч українських моряків працює за кордоном. Лише в Греції їх працює більше 60 тисяч. Юрій Бичковський, капітан дальнього плавання, спираючись на свій досвід, констатував, що у українців найгірші умови прописані в контрактах: «Сьогодні легше вигнати капітана-українця, ніж прибиральника-філіппінця». У Філіппінах на законодавчому рівні було схвалено типовий проект трудової угоди, і тепер жоден судовласник не може викинути з угоди пункти щодо захисту моряків та визначення умов праці [9].

Тому робочий час морського екіпажу підлягає чіткому законодавчому врегулюванню. Особливості регулювання режиму праці та відпочинку моряків встановлені у Положенні «Про робочий час і час відпочинку працівників плаваючого складу суден морського флоту», затвердженому ще постановою Держкомпраці СРСР від 21 березня 1960 року № 402/9, є застарілими та мають загальний характер [7].

Висновки. Зважаючи на вищевикладене, було встановлено, що в Україні тривалість щоденної роботи членів екіпажу морського судна не повинна перевищувати 12 годин з наступним часом відпочинку. Тому, розглядаючи питання щодо особливостей регулювання робочого часу екіпажу морського судна, потрібно зазначити існуючу невизначеність, яка стосується встановлення тривалості тижневої норми робочого часу для них. Аналізуючи нормативно-правові акти з цього питання, слід відзначити, що тривалість робочого часу для екіпажу морського судна встановлюється відповідно до вимог чинного законодавства України. Основним законодавчим актом України, що регулює питання робочого часу нині, є Кодекс законів про працю (КЗпП). При цьому слід враховувати, що в КЗпП встановлено лише загальні норми, що регулюють трудові відносини, спеціальні ж норми мають бути визначені у актах, які й відображають специфіку діяльності у тій або іншій сфері. Саме цим документом і необхідно чітко визначати нормальну тривалість робочого часу для екіпажу морського судна України [11].

Таким чином, враховуючи ситуацію, що існує на флоті, доцільно:

1. Замість Положення «Про робочий час і час відпочинку працівників плаваючого складу суден морського флоту», затвердженого постановою

Держкомпраці СРСР від 21 березня 1960 року № 402/9, розробити Правила «Визначення робочого часу і часу відпочинку моряків України», в яких прописати специфічні вимоги до цієї категорії робітників: нормальну тривалість робочого часу, норми та облік цього часу, з врахуванням різних типів суден, регіонів.

2. Органам державної влади, відповідно до своїх повноважень, здійснювати систематичний контроль за дотриманням судновласниками встановлених законодавством вимог та обмежень щодо робочого часу екіпажу морського судна України.

3. Особливості щодо режиму робочого часу моряків, які на сьогодні регулюються локальними нормативно-правовими актами морських підприємств, обов'язково затверджувати у Державному комітеті України по водному господарству.

4. Розробити типовий проект трудової угоди моряків та ухвалити на законодавчому рівні.

Література

1. Методичні рекомендації щодо правового регулювання робочого часу.: Наказ № 47 від 03.03.2004 р. Державного комітету України по водному господарству [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Ярхо А. В. Советское трудовое законодательство / А. В. Ярхо.: учебное пособие — М.: Юридическая литература, 1987. — 103 с.
3. Прокопенко В. І. Трудове право України/ В. І. Прокопенко. — Підручник. — Х.: Фірма «Консум», 1998. — 480 с.
4. Конституція України від 28 червня 1996 р. — Х.: «Одиссей», 2010. — 76 с.
5. Венедиктов В. С. Трудове право України/ В. С. Венедиктов. — Підручники, навчальні посібники. — К.: Істина, 2008. — 384 с.
6. Модельный закон «Об особенностях регулирования труда моряков» (принят в г. Санкт-Петербурге 24.11.01 г. постановлением 18–14 на 18-м пленарном заседании Межпарламентской ассамблеи государств — участников СНГ // [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://infopravo.by.ru>.
7. Шемякин А. Н. Морское право: учебное пособие. — Х.: «Одиссей», 2004. — С. 99–102.
8. Адміністративне право України / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко: Підручник. — К.: Юрінком Інтер, 2005. — 544 с.
9. Українські моряки підписують контракти, які не гарантують соціального забезпечення: виступи на конференції УНІАН 24 травня 2011 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.unian.net.
10. 21 засідання Верховної Ради України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
11. Кодекс законів про працю України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

И. В. Подпала

юриисконсулт

Национальный университет кораблестроения им. адм. Макарова
пр. Героев Сталинграда, 9, Николаев, 54025, Украина

**ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ РАБОЧЕГО ВРЕМЕНИ И ВРЕМЕНИ
ОТДЫХА МОРЯКОВ**

Резюме

Статья посвящена исследованию особенностей правового регулирования рабочего времени и отдыха моряков, также обоснованию целесообразности внесения изменений в законодательство в отношении морского экипажа.

Ключевые слова: морской экипаж, рабочее время, время отдыха, норматив рабочего времени, трудовой договор.

I. V. Podpala

lawyer

National University of Shipbuilding named after Makarov
Geroev Stalingrada av., 9, Nikolaev, 54025, Ukraine

**LEGAL REGULATION OF WORKING TIME AND TIME OF REST
OF SAILORS**

Summary

The article is devoted to investigation of peculiarities of sailors working hours and rest. The expediency of making amendments to legislation concerning the crew has been analyzed.

Key words: crew, working hours, rest, standard of working hours, labour contract.